

ПРАВО ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ ЯК РІЗНОВИД ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ

БАЖАНОВА Вікторія Олегівна - аспірант кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 347.238.1

Публикация посвящена исследованию разновидностей права общей совместной собственности – права собственности супругов.

Анализируются вопросы определения имущества, принадлежащего к общей совместной собственности супругов. Приводятся основные признаки права общей совместной собственности супругов.

Ключові слова: право власності; подружжя; спільна сумісна власність.

Необхідно наголосити на тому, що у повсякденному житті все частіше виникають питання, пов'язані з визначенням та реалізацією права власності подружжя, що й обумовлює актуальність звернення до даної теми наукового дослідження.

Теоретичну основу проведеного дослідження склали праці наступних вчених: М.В. Антокольської, Т.В. Боднар, Б.М. Гонгала, О.В. Дзери, І.В. Жилінкової, О.С. Іоффе, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика, О.В. Михальнюк, З.В. Ромовської, Є.О. Суханова, С.Я. Фурси, Є.О. Харитонова та інших.

Нормативна база дослідження: Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року, Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року, законодавство зарубіжних країн та інші нормативно-правові акти.

Метою даного дослідження є дослідження права власності подружжя як різновиду права спільної сумісної власності.

Об'єктом дослідження є сімейні правовідносини в цивільному праві України.

Предметом даного дослідження є нормативно-правові акти України, зарубіжних держав, доктринальні погляди та ідеї вітчизняних і зарубіжних вчених у сфері визначеної проблематики.

Методологічну основу дослідження складають наступні методи: порівняльно-правовий, системно-структурний, формально-логічний та інші. Порівняльно-правовий метод використовувався під час дослідження національного та зарубіжного законодавства, що регулює майнові відносини подружжя. Системно-структурний метод застосовувався для проведення аналізу чинного в Україні законодавства у сфері регулювання питання права власності подружжя. Формально-логічний метод використовувався з метою виявлення суперечностей у цивільному та сімейному законодавстві, що регулює майнові відносини подружжя.

Заслугове на особливу увагу точка зору Я.М. Шевченко, яка відзначає, що право власності є одним із найбільш вагомих у цивільному праві. Визначення поняття права власності є неоднозначним. Право власності визначають як повне і абсолютне панування особи над річчю. Друге визначення встановлює право власності як відносини осіб з приводу речі [14, с. 302].

У цивільно-правовій доктрині право власності визначається в об'єктивному і суб'єктивному розумінні. Право власності в об'єктивному розумінні – це сукупність правових норм, які встановлюють і охороняють належність матеріальних благ конкретним

суб'єктам – власникам, у тому числі, визначають підстави та умови виникнення і припинення у них даного права щодо цих благ. Такі правові норми у сукупності утворюють відповідний інститут права власності. Т.В.Боднар зазначає, що в об'єктивному значенні під правом власності в українській юридичній доктрині розуміють сукупність правил поведінки (норм права), якими регулюються відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном [4, с. 106]. Право власності в суб'єктивному значенні – це передбачене і гарантоване законом право власника (фізичної або юридичної особи, держави, територіальної громади) здійснювати володіння, користування та розпорядження щодо належного йому майна на свій розсуд, якщо інше не передбачено законом.

Таким чином, суб'єктивне право власності є особливим видом суб'єктивного цивільного права, яке надає його носію юридичну владу над річчю, що знаходить відображення в змісті і характері повноважень власника. А саме власник вправі здійснювати всю триаду повноважень. Такий підхід було відображено у статті 316 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року (надалі – ЦК України) визначається абсолютний характер суб'єктивного права власності, яке є абсолютним цивільним правовідношенням [5, с. 530].

Так, О.В.Дзера наводить таке загальне визначення права власності: «Право власності – це визнане законом право, яке закріплює абсолютну належність майна особі (власникові) та визначає її права володіння, користування, розпорядження і обов'язки щодо цього майна» [13, с. 640-641].

Варто зазначити, що доктринальні положення знайшли своє відображення в загальному визначенні про право власності, яке міститься в ЦК України.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 316 ЦК України під правом власності розуміється право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб [1, ст. 316].

Водночас, необхідно звернути увагу, що зміст здійснення права власності може змінюватися залежно від кількості осіб, які виступають власниками (співвласниками) від-

повідного майна, що знайшло відображення в поділі на одноосібну і спільну власність.

Р.О. Стефанчук також вказує на те, що досить часто буває, коли одне й те саме майно може належати на праві власності декільком особам (співвласникам). У цьому разі, виникає право спільної власності як право двох або більше осіб за спільною згодою володіти, користуватися та розпоряджатися належним їм майном, що становить єдине ціле [12].

Суб'єкти спільної власності, як і будь-які власники, на свій розсуд володіють, користуються і розпоряджаються належним їм спільним майном, але вони змушені здійснювати ці правомочності спільно, оскільки жоден з них не володіє всім обсягом прав на річ, оскільки його права обмежуються правами інших учасників. Тому, поряд із звичайними для відносин власності зовнішніми правовідносинами співвласників з усіма третіми особами, між самими співвласниками неминує виникають внутрішні відносини щодо погодження їх спільної волі, пов'язаної із здійсненням прав співвласників [3, с. 556].

Відповідно до ч. 2 ст. 355 ЦК України існує два види права спільної власності:

- право спільної сумісної власності;
- право спільної часткової власності [1, ст. 355].

Власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожного з них у праві власності є спільною частковою власністю [1, ст.356].

Водночас, спільна власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності є спільною сумісною власністю [1, ст. 368].

Право спільної сумісної власності є правом двох або більше осіб разом за спільною згодою володіти, користуватись та розпоряджатись єдиним майном, що належить їм на праві власності, частки якого попередньо не визначено. Право спільної сумісної власності виникає лише у разі, якщо це прямо передбачено в законі [12].

Варто зауважити, що праву спільної сумісної власності, як і праву часткової власності, притаманні такі риси, як множинність її суб'єктів (співвласників) та єдність її об'єкта. Тому єдиною вирішальною ознакою виділення сумісної власності, як різновиду права спільної власності, є факт відсутності існуван-

ня в ньому ідеальних часток кожного із співвласників, які б давали можливість виявити обсяг їх прав за наявності бажання одержати частину у спільному майні та розпоряджатися нею [13, с. 749-750].

Заслуговує також на увагу точка зору вчених про те, що на практиці досить часто не розрізняється спільна власність із визначенням часток – часткова власність, або без визначення часток – сумісна власність. Кардинальної відмінності між цими поняттями немає, якщо врахувати специфіку сімейних (подружніх) відносин. Так, спільна часткова власність обумовлює, що право власності на все набуте майно буде поділятися у відповідній, наперед встановленій пропорції – частці. На відміну від спільної часткової власності, спільна сумісна власність не встановлює чітких критеріїв розподілу придбаної власності [11, с. 188-189].

За особливостями статусу співвласників у юридичній літературі виділяють такі види спільної сумісної власності:

- спільна сумісна власність подружжя;
- спільна сумісна власність членів сім'ї (вона виникає, коли майно набуто в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї);
- спільна сумісна власність жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними [14, с. 319-320].

У літературі виділяють спільні риси елементів і складу права власності подружжя як виду права власності.

Так, С.А. Пилипенко зазначає, що обов'язковими елементами юридичного складу, необхідного для виникнення права спільної сумісної власності дружини і чоловіка та їх спільного майна, є:

- набуття майна під час зареєстрованого шлюбу;
- ведення особами спільного господарства, тобто наявність спільної праці подружжя [7, с. 47].

Під спільною працею треба розуміти будь-яку корисну працю, яка незалежно від її характеру безпосередньо або в уречевленій формі спрямована на створення спільного майна подружжя [7, с. 47].

У свою чергу, І.В. Жилінкова вказує на такі ознаки спільності майна подружжя:

- майно, набуто подружжям за час шлюбу, вважається спільним, якщо інше не встановлено домовленістю сторін;
- подружжя мають рівні права відносно майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності;
- майно належить подружжю без визначення часток кожного з них у праві власності;
- права подружжя на майно визнаються рівними незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу);
- до тих пір, поки не буде доведено протилежне, вважається, що кожен з подружжя, який здійснює правочини щодо розпорядження спільним майном, діє в інтересах подружжя [9, с. 107-108].

На нашу думку, надзвичайно важливою у регулюванні спільної сумісної власності подружжя є ч. 3 ст. 368 ЦК України, в якій встановлюється презумпція дії режиму спільної сумісної власності щодо майна подружжя, набутого ним за час шлюбу [1, ст. 368]. Згідно з ч. 3 ст. 368 ЦК України: «Майно, набуто подружжям за час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом» [1, ст. 368].

Водночас, зазначаємо, що правовий режим права спільної сумісної власності подружжя як різновиду спільної сумісної власності подружжя також встановлюється Главою 8 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року (надалі – СК України).

Так, Глава 8 СК України містить такі положення щодо спільної сумісної власності подружжя:

- підстави набуття права спільної сумісної власності подружжя;
- щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя;
- з приводу виникнення права спільної сумісної власності подружжя на майно, що належало дружині, чоловікові;
- відносно здійснення подружжям права спільної сумісної власності;
- щодо права подружжя на розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя;

- стосовно права подружжя на визначення порядку користування майном;

- з приводу здійснення права спільної сумісної власності після розірвання шлюбу;

- відносно розподілу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя тощо [2, гл. 8].

Відповідно до ст. 60 СК України, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині і чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, служба в армії тощо) самостійного заробітку (доходу) [2, ст. 60].

Таким чином, СК України закріплює традиційний підхід до майнових відносин подружжя: усе, що було нажите разом, є спільним. Такий режим спільної власності називають законним, оскільки він діє у силу закону в усіх випадках, якщо не встановлено договірний режим, за яким належність майна кожному з подружжя визначається укладеним ними договором [10, с. 63].

Варто також зазначити, що принцип спільності майна подружжя означає об'єднання майна чоловіка та дружини (повністю або частково) в єдину майнову масу та встановлення ряду спеціальних правил щодо його володіння, користування та розпорядження [9, с. 107].

Отже, можна зробити висновок, що ст. 60 СК України встановлює два принципово важливі положення. По-перше, не дивлячись на імперативність норми щодо спільності всього набутого за час подружнього життя майна, передбачається, що виключення із загального правила можуть бути встановлені договором або законом. По-друге, не виникає необхідності доводити походження майна як об'єкта спільної сумісної власності подружжя, оскільки існує презумпція встановлена законом, але можливість спростування будь-якої презумпції, як відомо, також існує [6, с.1].

Водночас, необхідно наголосити на тому, що в ч.1 ст. 45 СК України передбачено, що недійсний шлюб, а також шлюб визнаний недійсним за рішенням суду, не є підставою для виникнення в осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя,

а ч. 2 цієї статті встановлює, що якщо протягом недійсного шлюбу особи набули майно, воно вважається таким, що належить їм на праві спільної часткової власності [2, ст. 45].

Потрібно також звернути увагу, що може виникнути така проблемна ситуація: під час недійсного шлюбу особи могли скористатися певними перевагами, які надаються для жінки та чоловіка, що перебувають у зареєстрованому шлюбі. Наприклад, особи могли отримати від держави кредит на пільгових умовах, що передбачені для молодих сімей. У даному випадку виникає цілком логічне питання: чи можуть жінка та чоловік після визнання їх шлюбу недійсним користуватися пільговим кредитом, що був отриманий під час недійсного шлюбу? На нашу думку, дану проблему необхідно вирішувати таким чином: оскільки однією із умов отримання кредиту на пільгових умовах є реєстрація шлюбу між жінкою та чоловіком, які згідно з чинним законодавством можуть вважатися молодою сім'єю, то визнання такого шлюбу недійсним призведе до втрати права на отримання пільгового кредиту. Отже, особи, шлюб яких був визнаний недійсним, повинні повернути гроші за пільговим кредитом державі.

У той же час, варто зазначити, що для того, щоб майно, набуте під час шлюбу, вважалось таким, що належить особам на праві спільної сумісної власності, недостатньо реєстрації шлюбу. Такі особи повинні спільно проживати і вести спільне господарство, тобто необхідна наявність спільної праці подружжя з метою врегулювання свого побуту та задоволення спільних потреб [8, с. 146].

На нашу думку, важливим також є те, що для визначення майна, набутого під час шлюбу, об'єктом спільної сумісної власності подружжя не має значення, на чие ім'я воно зареєстроване [8, с.147]. У той же час, суд може визнати особистою приватною власністю дружини або чоловіка майно, набуте за час їхнього окремого проживання, у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин.

Проведений аналіз права спільної сумісної власності подружжя дає підстави для таких висновків:

1. За суб'єктивним складом доцільно проводити поділ таких видів права спільної суміс-

АНОТАЦІЯ

Публікація присвячена дослідженню різновиду права спільної сумісної власності – права власності подружжя.

Аналізуються питання визначення майна, що належить до спільної сумісної власності подружжя. Наводяться основні ознаки права спільної сумісної власності подружжя.

SUMMARY

The publication is devoted to the research of a type of common property – the ownership of spouses.

The questions of the definition of property belonging to the common property of spouses are analyzed. The basic features of joint property of spouses are shown in this article

ної власності подружжя і членів сім'ї:

- спільна сумісна власність подружжя;
- спільна сумісна власність членів сім'ї;
- спільна сумісна власність жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою;

2. Праву спільної сумісної власності подружжя властиві такі основні ознаки:

- спільна сумісна власність подружжя виникає лише у зареєстрованому шлюбі та під час ведення подружжям спільного господарства;

- існує презумпція дії режиму спільної сумісної власності щодо майна подружжя, набутого ним за час шлюбу;

- дружина та чоловік мають рівні права відносно майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності;

- майно належить подружжю без визначення часток кожного з них у праві власності тощо;

3. При проведенні правової кваліфікації майна як спільної сумісної власності подружжя необхідно враховувати, що для визначення майна, набутого під час шлюбу, об'єктом спільної сумісної власності подружжя немає юридичного значення, на чие ім'я дане майно зареєстроване;

4. Доводиться, що члени подружжя, шлюб яких був визнаний недійсним, після визнання їх шлюбу недійсним не можуть користуватися перевагами, що передбачені для осіб, які перебувають у зареєстрованому шлюбі (зокрема, йдеться про отримання певних пільг від держави під час недійсного шлюбу).

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР, 2003, № 40-44, ст. 356.

2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002

року № 2947-III // ВВР, 2002, № 21, ст. 135.

3. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой (постатейный) / Отв. ред. О.Н. Садилов. 2-е изд. – М., 2002. – 778 с.

4. Міжнародне приватне право. Практикум / За ред. Р.А. Майданика, Н.С. Кузнецової, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацького. – К.: Логос, 2010. – 320 с.

5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. I. – 832 с.

6. Печений О.П. Науково-правовий висновок щодо відчуження майна подружжя, що перебуває у спільній сумісній власності.

[Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fstride.com.ua%2Fstride%2Fmen%2Fdata%2Fmen05_2011_c154_Pechenii.doc&ei=MhDwUteJBoTXswbF9YDlCQ&usq=AFQjCNHlcy4iq8BENLalsWcn2m-0FJD0w&bvm=bv.60444564,d.Yms

7. Сімейне право України (у схемах): Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2005. – 160 с.

8. Сімейне право України : Підручн. / За ред. Ю.С. Червоного. – К.: Істина, 2004. – 400 с.

9. Сімейне право України : підручник / Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В.І. Борисової та І.В. Жилінкової. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 264 с.

10. Сімейне право України: Навчальний посібник / За ред. Є.О. Харитонова. – К.: Істина, 2008. – 200 с.

11. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. С.Я. Фурси. – К.: Видавць Фурса С.Я.: КНТ, 2008. – 1248 с.

12. Стефанчук Р.О. Цивільне право України. Навчальний посібник. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsvpu/part5/502.htm

13. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.

14. Шевченко Я.М. Вибрані праці (1964-2012 рр.) /вступне слово акад. Н.С. Кузнецова; відп. ред. Р.О. Стефанчук. – Київ: ВГО «Асоціація цивілістів України»; Одеса: Центр досліджень права ім. Савінї; – Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. – 404 с.